

УДК 336.71(477)

Радова Н.В., викладач кафедри банківської справи (Одеський національний економічний університет, м. Одеса)

АНАЛІЗ ПРОЦЕСІВ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ В УКРАЇНІ

Розглянуто теоретично-практичні аспекти визначення реструктуризації банківських установ України. Проведено аналіз процесів реструктуризації в Україні та закордоном. Викладено економіко-правові основи та стратегії реорганізації банків, метою яких є підвищення надійності та стійкості банківської системи України.

Ключові слова: банківська система, економічне зростання, реформування, реорганізація та реструктуризація.

Рассмотрены теоретико-практические аспекты определения реструктуризации банковских учреждений Украины. Проведен анализ процессов реструктуризации в Украине и за границей. Изложены экономико-правовые основы и стратегии реорганизации банков, целью которых является повышениенадежности и устойчивости банковской системы Украины.

Ключевые слова: банковская система, экономический рост, реформирование, реорганизация и реструктуризация.

The in-practical aspects of determination of restructuring are considered bank institutions of Ukraine. The analysis of processes of restructuring is conducted in Ukraine and abroad. Strategies of reorganization of banks are expounded, which purpose is to increase of reliability and firmness of the banking system of Ukraine.

Keywords: banking system, economic increase, reformation, reorganization and restructuring.

Процеси реорганізації та реструктуризації банків як інструмент перетворень у банківському секторі, набули значного поширення в багатьох країнах впродовж останніх десятиліть. До основних чинників, що визначають їхню необхідність і доцільність, відносять: підвищення рівня капіталізації банків, зниження рівня витрат і собівартості банківських послуг, вихід на нові ринки; збільшення частки банку на ринку кредитів, депозитів та інших видів банківських послуг.

Основними напрямками розвитку банківської системи України з подолання проблем її розвитку є: підвищення рівня капіталізації банківського сектору; підвищення якості та конкурентоспроможності банківських

послуг; підвищення відповідності міжнародним стандартам корпоративного управління; розвиток ризик-менеджменту; підвищення рівня забезпечення захисту прав кредиторів і вкладників. Саме тому аналіз процесів реструктуризації банківських установ є доцільним у сучасних умовах.

Проблемам реструктуризації в банківській сфері присвячено наукові праці А. Альохіна [1], З. Васильченко [2], А. Вожжова [3], Д. Вороніна [4], І. Вядрової [5], В. Геращенко В. [6] та інших.

Аналіз економічної літератури, присвяченої характеристиці економічного змісту поняття «реструктуризація» в банківській системі, дозволяє зробити висновки про те, що вчені його розглядають по-різному.

Невирішеними залишається ціла низка конкретних науково - прикладних і практичних завдань щодо вдосконалення банківського нагляду, управління банками, в тому числі в стані фінансової скрути, порядку ліквідації, злиття та приєднання банків, шляхів підвищення рівнів капіталізації й ліквідності тощо. Тобто існує практична необхідність у розробці та вдосконаленні конкретних схем і механізмів реорганізації та реструктуризації комерційних банків з метою забезпечення їх стабільного функціонування в інтересах економіки й суспільства.

Мета дослідження полягає в розкритті та аналізі діючої практики реструктуризації та реорганізації, а також визначення напрямків удосконалення цього дослідження на основі систематизації існуючих пропозицій щодо цього питання.

Ситуація є виключно сприятливою для того, щоб кризові явища у банківській системі в поєднанні з антикризовою політикою уряду та регулюючих органів, передусім Національним банком України, стали основою якісного і глибокого структурно-функціонального оновлення банківського сектора з тим, щоб у перспективі він перестав стимулювати споживацьку імпортозалежну модель розвитку національної економіки, а став інвестиційно орієнтованим.

За кордоном поняття «реструктуризація» давно перетворилося у спосіб діяльності фінансово-кредитних установ, у постійний процес, без якого неможливо утриматися на ринку. В умовах ринкової економіки неминуче виникають кризові ситуації як для системи в цілому, так і для окремих її інститутів.

Упродовж останніх двох років банки та інші фінансові інституції у багатьох країнах зіткнулися з серйозними фінансовими проблемами, що найбільшою мірою позначились як на ліквідності, так і на платоспроможності фінансово-кредитних установ. У такій ситуації уряди і центральні банки оперативно задіяли різні важелі підтримки банків, зокрема шляхом надання додаткової ліквідності.

Основна мета заходів із реструктуризації банківського сектора, що нині активно застосовується, полягає в його стабілізації для продовження ним

фінансування реального сектора. Це досягається шляхом запровадження запобіжних заходів щодо банкрутства системних (великих) банків; масового вилучення вкладів і розгортання паніки; уповільнення темпів фактичного кредитування економіки.

Викуп неякісних активів здійснюється з метою усунення з балансів фінансових установ проблемних активів. Викуп активів зараз здійснюється у Греції, Італії, Іспанії, Австралії, Норвегії, Швеції, США, а також планується в Росії. Як свідчить історичний досвід, результати подібних заходів не завжди були однозначно позитивними. Процедура практично зводилася до створення спеціальної державної компанії, формування спеціального фонду і визначення переліку активів, які підлягають викупу (кредити, цінні папери, нерухомість тощо), та переліку фінансових установ, які братимуть участь.

Перевагами цього інструменту є гарантовані мінімальні ціни на активи фінансових установ, покращення ліквідності і те, що банки стають привабливішими для потенційних інвесторів.

Недоліками ж є проблеми з визначенням справедливої ціни на ці активи, а також можливість участі у викупі структур, пов'язаних з політиками чи бізнесменами, з метою особистого збагачення. Світовий досвід показує, що викуп активів пов'язаний зі значними бюджетними витратами і в більшості випадків неефективний.

Рекапіталізація банків проводиться для надання їм додаткового капіталу в обмін на участь у власності банку (у формі купівлі звичайних або привілейованих акцій чи на умовах залучення субординованого боргу). Нині рекапіталізацію банків здійснюють в Австрії, Бельгії, Кіпрі, Франції, Німеччині, Греції, Люксембурзі, Нідерландах, Данії, Швеції, Швейцарії, Великій Британії, США, Японії, а також планують в Індії.

Практично реалізація цього заходу зводиться до таких кроків: визначення фінансових установ, які мають долучитися до процесу рекапіталізації, здійснення вибору банків; визначення джерел фінансування (створення спеціальних фондів або використання облігацій); вирішення питань, пов'язаних з контролем і корпоративним управлінням.

Зазвичай, програми рекапіталізації для банків є добровільними, однак у США під урядовим тиском до програми рекапіталізації були залучені дев'ять найбільших банків в обов'язковому порядку і отримали 125 млрд. доларів.

Реорганізація та реструктуризація банків здійснюється згідно з Законами України «Про банки і банківську діяльність», «Про Національний банк України», «Про господарські товариства», «Про цінні папери і фондову біржу», іншими законодавчими актами України.

Відповідно до Методичних рекомендацій про порядок реорганізації, реструктуризації комерційних банків реструктуризація банківської системи – це комплекс заходів, який передбачає покращення фінансової стійкості банківської системи, підвищення ліквідності і платоспроможності з урахуванням соціально-економічних завдань, змін у національній

макросистемі та на світовому фінансовому ринку шляхом створення нових банків (спеціалізованих, універсальних), реорганізації діючих (злиття, приєднання, поділу, виділення), зміни юридичного статусу банківських установ або їх ліквідації [7].

Можна стверджувати, що реструктуризація банку – це комплекс організаційно-господарських, фінансово-економічних, правових, технічних заходів, спрямованих на покращення фінансового стану, підвищення ліквідності та платоспроможності банку, зокрема шляхом реорганізації банку, повної або часткової зміни власника з переходом боргових зобов'язань до юридичної особи-інвестора, яка не підлягає санації, що сприятиме фінансовому оздоровленню банку та дозволить задовольнити вимоги кредиторів.

Реструктуризація банків може бути спрямована як на фінансове оздоровлення банків, так і на ліквідацію неплатоспроможних організацій.

Але і в першому, і в другому випадку цілі реструктуризації незмінні – максимально швидке оздоровлення комерційних банків та захист інтересів їх кредиторів. Тактика дій щодо реструктуризації комерційних банків залежить від багатьох факторів. Основні серед них – загальноекономічна ситуація, причини банківських криз.

Реорганізація, реструктуризація комерційних банків має проводитися за такими принципами: пріоритетність інтересів вкладників і кредиторів, держави і банківської системи в цілому над інтересами окремого комерційного банку; створення в результаті реорганізації/реструктуризації надійного, фінансово стабільного комерційного банку; забезпечення безперервної роботи банку під час реорганізації/реструктуризації; збереження комерційної та банківської таємниць.

На сьогодні актуальним питанням для банків України виступає подолання кризових явищ, тому доцільно розглядати системну реструктуризацію банків. Вона спрямована на відновлення платоспроможності та прибутковості банків, виконання ними функцій фінансових посередників. Зазвичай цей процес є досить тривалим, він повинен розпочинатися з розробки дієвого правового та інституційного поля для здійснення реструктуризації банків.

Першим кроком безпосередньо для проведення реструктуризації є оцінка активів банків з метою визначення їх поточного стану. Для цього повинна застосовуватись стандартизована методика, що дасть змогу порівняти банки. За її результатами необхідно розподілити банки за такими категоріями: неплатоспроможні банки, недокапіталізовані проте життєздатні банки, платоспроможні банки, що відповідають усім необхідним критеріям. Відносно першої категорії банків можуть застосовуватись такі структурні інструменти, як продаж банку іншим власникам, злиття, поглинання та ліквідація банку. Остання категорія банків не потребує особливої уваги, оскільки нормально функціонує в умовах кризи. Процес реструктуризації

повинен бути зосереджений на другій категорії банків, а також на тих банках, ліквідацію яких не можна допускати у зв'язку з їхніми великими розмірами, та системно важливих банках, що можуть бути як у першій, так і в останній категоріях і повинні бути врятовані за будь-яких умов.

Доцільно розрізнити фінансову та операційну реструктуризацію [8].

Фінансова реструктуризація спрямована на покращання балансу банків шляхом залучення додаткового капіталу (наприклад, за рахунок отримання коштів від існуючих чи нових власників або від уряду, отримання коштів від існуючих чи нових власників або від уряду, тобто вливання приватного чи державного капіталу), скорочення зобов'язань (наприклад, завдяки списанню певних боргів), чи шляхом підвищення вартості активів (наприклад за рахунок підвищення відновної вартості проблемних кредитів чи забезпечення).

Операційна реструктуризація спрямована на відновлення прибутковості банку за рахунок використання операційних інструментів.

Відновлення платоспроможності є більш швидким і простим процесом, однак для закріплення ефективності реформ фінансова реструктуризація повинна доповнюватись операційною реструктуризацією, спрямованою на відновлення прибутковості діяльності банків, що потребує більших затрат часу та праці. Доцільнішим є здійснення реструктуризації окремо створеною державною установою, а не центральним банком, який повинен залишатися напоготові надати підтримку життєздатним банкам [8].

Якщо проаналізувати кількісні параметри банківської системи України з 2001 року, то на 1 січня 2002 року в Державному реєстрі банків було зареєстровано 189 банків. Впродовж 2001 року зареєстровано 3 банки та виключено з реєстру 9 банків, з яких 3 банки внаслідок ліквідації та 6 банків у результаті їх реорганізації. Ліцензію Національного банку України на здійснення банківських операцій мали 152 банки (80,4% від загальної кількості банків). На 01.01.2002 р. в стадії ліквідації перебувало 35 банків, що на 3 менше, ніж на 01.01.2001 р., з них 17 банків ліквідувалися за рішенням Національного банку, 15 банків – за рішенням господарських судів та 3 банки – за рішенням зборів акціонерів.

За станом на 1 січня 2003 року 157 банків мали ліцензію Національного банку України на здійснення банківських операцій (86,3% від загальної кількості банків). За 2002 рік виключено з Державного реєстру банків 12 банків, в т.ч. 10 банків – у зв'язку з їх ліквідацією (Ланбанк, «Зоря», Шахтекономбанк, Азов-банк, «Оболонь», Торгово-промисловий банк, Християнський банк, «Крим Юрт», Іпотечний комерційний банк, «Кримкредит») та 2 банки – внаслідок реорганізації («Народний банк» приєднався до «Укргазбанк» та «Еталон» – до «Аваль» на правах філії).

За станом на 1 січня 2004 року в Державному реєстрі банків значиться 179 банків, з них 158 банків мають ліцензію Національного банку України на здійснення банківських операцій (88,3% від загальної кількості банків). За

2003 рік з Державного реєстру банків виключено 8 банків, в т.ч. 7 банків у зв'язку із закінченням процедури ліквідації – АБ «Абсолют», АІСБ «АгроІнвест», КБ «Амаско», Кримський Комерційний церковний банк «ККЦБ», Азово-Чорноморський банк «Азчеркомбанк», АКБ «ЯлтаБанк», КБ «Контакт Банк»; 1 банк у зв'язку з закінченням процедури реорганізації – ЗАТ «Інноваційно-промисловий банк».

За станом на 1 січня 2005 року в Державному реєстрі банків значиться 182 банки, з них 160 банків мають ліцензію Національного банку України на здійснення банківських операцій (87,9% від загальної кількості банків). Виключено з Державного реєстру 4 банки: 3 банки у зв'язку із закінченням процедури ліквідації («Миккомбанк», «Інтерконтбанк», «Євробанк») та 1 банк (Західбудгазбанк), який приєднався на умовах філії до ВАТ Селянський комерційний банк «Дністер».

За станом на 1 січня 2006 року в Державному реєстрі банків значиться 186 банків, з них 165 банків мають ліцензію Національного банку України на здійснення банківських операцій (88,7% від загальної кількості банків). За 2005 рік з Державного реєстру банків у зв'язку із закінченням процедури ліквідації було виключено один банк.

Кількість банків в Україні, зареєстрованих у Державному реєстрі банків станом на 01 січня 2007 року зросла до 193, з них 170 банків мали ліцензію Національного банку України на здійснення банківських операцій (88,1% від загальної кількості банків). У 2006 році мережа філій банків зменшилася на 48 одиниць до 1457, в Державний реєстр було внесено 55 нових філій і виключено 103, що пояснювалося активною реорганізацією філій у відділення банків. За 2006 рік з Державного реєстру банків виключено 6 банків, в т.ч. 4 банків у зв'язку із закінченням процедури ліквідації – КАБ «ДЕНДІ», АБ «МЕТА-БАНК», АКБХПУ «Укрхарчпромбанк» АБ «КредіСвіссФьорст Бостон (Україна)»; 2 банки у зв'язку з реорганізацією шляхом приєднання на правах філії до банку правонаступника (АКБ «МТ-Банк» приєднався до банку АКБ «Індустріалбанк», а ТОВ «Європейський банк розвитку та заощаджень» до банку ВАТ «Об'єднаний комерційний банк».

За станом на 1 січня 2008 року ліцензію Національного банку України на здійснення банківських операцій мали 175 банків (88,4% від загальної кількості банків). В 2007 році завершено ліквідаційну процедуру ЗАТ «Внешторгбанк (Україна)» шляхом реорганізації та приєднання на правах філії до банку ВАТ «ВТБ Банк».

За 2008 рік кількість банків в Україні, зареєстрованих у Державному реєстрі банків не змінилась (198), але доля банків, які мали ліцензію Національного банку України на здійснення банківських операцій, від загальної кількості склала 92,9%, що на 4,5% більше в порівнянні з 2007 роком. У 2008 році відбулась реорганізація АКБ "ХФБ Банк Україна"

шляхом приєднання на правах без балансового відділення до УніКредит Банк ТзОВ (період реорганізації 18.05.2007 – 25.02.2008 р.).

За станом на 01.01.2010 р. в Державному реєстрі банків зареєстровано 197 банків, з яких 182 банки мали ліцензію на здійснення банківських операцій (92,4% від загальної кількості банків). У 2009 році у зв'язку із закінченням процедури ліквідації рішенням Комісії Національного банку України з питань нагляду та регулювання діяльності банків було виключено з Державного реєстру 6 банків: Акціонерний банк «Донвуглекомбанк», Акціонерний банк «Аллонж», Акціонерний комерційний агропромисловий банк «Україна», Акціонерний комерційний банк «Прем'єрбанк», Акціонерний комерційний банк «Інтерконтинентбанк», Акціонерний комерційний Український банк «Відродження». У звітному році постановами Правління Національного банку України відкликано банківську ліцензію та ініційовано процедуру ліквідації у 6 банках: ВАТ Комерційний банк «Причорномор'я», ВАТ Акціонерний комерційний банк «Одеса-Банк», Акціонерний комерційний банк «Європейський», ВАТ Комерційний банк «Національний стандарт», Акціонерний банк «Банк регіонального розвитку», Акціонерний комерційний банк «Східно-Європейський банк».

В цілому можна сказати, що на фінансове становище комерційних банків негативно впливали такі внутрішні фактори: законодавча база недосконала; комерційні банки недотримуються вимог чинного законодавства; спірні питання, пов'язані з власністю; кредитний та інвестиційний портфелі комерційних банків потребують глибшої диверсифікації; кредитування комерційними банками збиткових галузей виробництва; невідповідність забезпечення кредитів та неадекватна (нереальна) оцінка застав; нераціональна структура активів і пасивів (більшу долю займають недоходні активи – основні засоби, дебіторська заборгованість, в пасивах капітал зменшується, а зростають залучені кошти фізичних та юридичних осіб); структура управління комерційних банків невідповідна; змова та нечесні дії керівників та позичальників комерційних банків.

Узагальнюючи, можна зробити висновок, що в умовах глобальної фінансової кризи, незважаючи на різні масштаби потрясінь у різних країнах, більшість країн (особливо розвинутих) віддали перевагу комплексному використанню усіх інструментів. Звертає на себе увагу й те, що одні й ті ж заходи мають доволі різні наслідки, залежно від адекватності ухвалених рішень реальній макроекономічній та валютно-фінансовій ситуації.

В Україні дотепер були вжиті заходи щодо підвищення рівня гарантування по вкладах, окремі рестрикційні заходи щодо банківських операцій, а також ухвалений парламентом закон, що передбачає створення Стабілізаційного фонду, кошти якого будуть спрямовані на розв'язання проблем у фінансовому секторі.

Враховуючи наявний закордонний досвід реструктуризації, а також реальні фінансові можливості України, можна зробити висновки про

доцільність чи недоцільність використання в наших умовах тих чи інших інструментів.

Отже, найбільші проблеми з викупом неякісних активів в українських умовах будуть пов'язані з визначенням справедливої їхньої ціни та зі значними бюджетними витратами. Істотними є також ризики того, що політики/бізнесмени використовують цей процес для власного збагачення.

Щодо рекапіталізації, то основні проблеми тут будуть пов'язані зі складністю визначення обсягів участі в капіталі, ролі уряду в питаннях контролю та управління, а також тривалістю такого заходу і способом продажу державних часток.

Враховуючи, що в Україні підвищення рівня гарантування вкладів суттєво не вплинуло на відплив коштів з банків, можна констатувати, що найбільші проблеми з функціонуванням Фонду гарантування вкладів фізичних осіб стосуються нарощування його капіталу за рахунок держави, оскільки банки не в змозі суттєво збільшити обсяги відрахувань.

1. Алехин А. О возможных подходах к проблеме реструктуризации банковского сектора экономики России/ А. Алехин, В. Кондюрин //Управление риском. – 2000. – № 1. – С. 37-41.
2. Васильченко З. М. Методологічні аспекти дослідження банківської реструктуризації / З. М. Васильченко //Фінанси України. – 2007. – № 8. – С. 109-119.
3. Вожжов А. П. Процессы трансформации банковских ресурсов: монографія / А. П. Вожжов; Мин-во образования и науки Украины, Севастопольский нац. техн. ун-т. – Севастополь : СевНТУ, 2006. – 339 с.
4. Воронин Д. В. Кризисы и реструктуризация банковских систем в восточно-европейских странах (на примере Чехии) / Д. В. Воронин // Банковское дело. – 2005. – № 10. – С. 56-60.
5. Вядрова І. М. Реорганізація та реструктуризація комерційних банків : дис. ... канд. економ. наук : спец. 08. 04. 01 - фінанси, грошовий обіг і кредит / І. М. Вядрова; Українська академія банківської справи Національного банку України. – Суми, 2001. – 200 с.
6. Геращенко В. В. О денежно-кредитной политике и ходе реструктуризации банковской системы / В. В. Геращенко // Деньги и кредит. – 2000. – № 6. – С. 5-14.
7. Методичні рекомендації про порядок реорганізації, реструктуризації комерційних банків [Електронний ресурс]: Методичні рекомендації, затверджені правлінням Національного банку України від 9.10.2000 № 395. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v0395500-00>.
8. Dziobek С. Lessons from Systemic Bank Restructuring / С. Dziobek, С. Pazarbasioglu // IMF Working Paper. – 1998. – № 14. – 24 p.

Рецензент: д.е.н., професор, зав.каф. банківської справи ОНЕУ Кузнєцова Л.В.